

HAMLET FELNEVET

ÍRÁSOK P. MÜLLER PÉTER
HATVANADIK SZÜLETÉSNAJÁRA

KRONOSZ KIADÓ

Hamlet felnevet

Írások P. Müller Péter hatvanadik születésnapjára

HAMLET FELNEVET

Írások P. Müller Péter hatvanadik születésnapjára

Szerkesztette

Pandur Petra
Rosner Krisztina
Thomka Beáta

Kronosz Kiadó

Pécs, 2016

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2016-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6027-64-1

© Szerzők
© Szerkesztők
© Kronosz Kiadó

Tartalom

7 / Előszó

9 / TOMPA ANDREA Csak-jelen

I. FELVONÁS

- 17 / ROSNER KRISZTINA A test-hiány, a test-tárgy és a hang mint karakter:
Vocaloid Opera Lady Aoi
- 23 / PANDUR PETRA Az emlékezés játéka a Mohácsi testvérek
és Kovács Márton *56 06/ örült lélek vert hadak*
című előadásában
- 32 / BALASSA ZSÓFIA Conor McPherson: *A gát*. Dráma a történetekről
- 40 / GÖRCSI PÉTER *A Párnaember* kafkai világa
- 46 / KURDI MÁRIA Változatok a groteszk komédiára. Joe Orton és
Martin McDonagh színházi párbeszéde
- 51 / KÁLMÁN MÁRIA A vágy megkonstruált és alávetett tárgya?!
Kortárs színház a *Test és teatralitás*
vonatkozásában
- 56 / KÉKESI KUN ÁRPÁD Artaud, Rihm, Konwitschny és Mexikó
meghódítása
- 62 / JÁKFALVI MAGDOLNA „Boldogságos pokoljárások” hatvan körül
- 66 / SCHULLER GABRIELLA Test és gender a Krétakör *RéS* című
installációjában
- 71 / KISS GABRIELLA Színészpedagógiai projekt. Major Tamás: *Galilei*
élete, 1962
- 80 / KRICSFALUSI BEATRIX Megtestesült ismétlés és áthagyományozódás.
Tino Sehgal temporális koreográfiáiról
- 86 / KISS ATTILA Kortársaink-e már kortársunknak, Shakespeare-
nek a kortársai? Avagy mi közük van a „szexelő
hulláknak” az angol reneszánsz tragédia
repciójához?

TARTALOM

- 94 / MATUSKA ÁGNES Valóságteremtő gépezetek Tompa Gábor
III. Richárdjában
- 99 / OROSLÁN ANIKÓ A shakespeare-i szerzőség és a színjátszás
- 104 / DERES KORNÉLIA Az ötödik falon túl
- 111 / SZABÓ ATILA Immerzió és közösségi tapasztalat a
színházreceptióban

II. FELVONÁS

- 121 / JANKOVITS LÁSZLÓ Részlet Rimay János szép magyar komédiájából
(„Mi lelt? Azt kérdehetéd...”)
- 128 / NAGY IMRE Katona József *Jerúsálem' pusztulása* című
drámájának színházi utóélete
- 139 / TÓTH ORSOLYA Andalgó, merengő, ábrándozó és rajongó I.
Megjegyzések Kölcsey Ferenc *A' vadászlak* című
elbeszéléséhez
- 154 / TAKÁTS JÓZSEF Hárs, tölgy, cser, nyárfa, bükk. Filológiai
nyomozás
- 166 / MILBACHER RÓBERT Taming Hungarian Literary Romanticism. An
attempt at a hypothesis
- 171 / KÁLMÁN C. GYÖRGY Dráma és elbeszélés
- 175 / GILBERT EDIT afterchekhov
- 180 / WEISS JÁNOS A drámaíró Handke. (Kísérlet Peter Handke
önvállomásaiból kiindulva)
- 189 / BÓKAY ANTAL Sors-záró színterek – öngyilkosság poétikák
(József Attila Juhász Gyuláról és önmagáról)
- 200 / KISANTAL TAMÁS A jazzdobos tanulóiévei
- 206 / SERESS ÁKOS A megtestesült lendület. Test, lendület és
biomechanika Sergei Eisenstein *Sztrájk*, illetve
Patyomkin páncélos című filmjeiben
- 212 / KÉRCHY VERA Prímátlankodó donnák

Előszó

Jelen kötet Müller Péter egyetemi tanár, oktatónk, kollégánk, barátunk születésének 60. évfordulójára készült. Meglepetésnek szánták mindazok, akik a kötetben egy-egy írással szeretnék megbecsülésüket kifejezni iránta, ahogyan a munka kiadására vállalkozó szerkesztők és kiadó is. Nem tagadható, hogy a meglepetés előkészítése valamennyiünk számára önmagában is erőt és kedvet adó, közös vállalkozás volt. Ennek mindkét eleme fontos, a titkolózásból származó energia is nagy érték, és az is, hogy összefogtunk.

[Péter nevet. Amikor először láttam hangosan nevetni, annyira váratlanul ért, hogy elfelejtettem, mit akartam mondani. Ez a színháztörténet szigorlaton, a feleletem közben történt. – R. K.]

Müller Péter barátunk az elmúlt bő három évtizedben sok alkalommal mutatott példát arra, mit jelent az, ha tanárok és hallgatók közös feladatot vállalva igyekeznek konferenciát szervezni, kötetet szerkeszteni, szakmai ügyekben összehangolódni. Többen évtizedek óta együtt dolgozunk vele, tanulunk tőle, kollégák, hallgatók és doktoranduszok nemzedékei, pécsiek és máshonnan a közelébe kerültek is. Valamennyien élvezzük önzetlenségét, figyelmét és a higgadt alkatából következő segítőkészségét. A szakmai iránymutatás és a kitartó dráma- és színházelméleti, színikritikusi munkálkodás mellett éppen ez a kivételes emberi adottság az ünnepeket külön érdeme: a meghallgatásra, méltánylásra, megértésre és a támogatásra, ösztönzésre mindenkoron kész magatartás. Ez az, ami bizalmat áraszt, és ami hallgatóban, doktoranduszban, kollégában és barátban az önbizalmat erősítő adottság.

Tudományos munkásságában a közép-európai és angolszász drámatörténet dramaturgiai, műfaji kérdéseit elemezve a Bécsy Tamástól elsajátított szövegelemzői módszert egészíti ki a kortárs elméleteknek a dramatikus szöveget a színházi esemény összefüggésében tárgyaló megközelítésével, a test és tér színházi eseményben betöltött szerepének vizsgálatával pedig a kortárs színházelmélet fontos kérdéseinek alapos áttekintését végzi el. Tíz kötete és még egyszer ennyi szerkesztett kötete, sok száz folyóiratközleménye, az általa szervezett színháztudományi szakmai konferenciák sora nélkül a jelenkori magyar dráma- és színházi kutatások más összképet mutatnának.

[Péter játszik. Színházat. A tartózkodás önironikus komikusa, jól szórakozunk. Felolvasószínházat csinálunk a bábszínház pincéjében, 2007-ben. Kortárs ír dráma, Péter megbízhatóan készül a próbákra, sok szövege van. Szó, szó, szó. – R. K.]

Oktatóként a színházelméleti és -történeti ismeretek átadása mellett a hallgatók egyéni kutatásaira, készségeik fejlesztésére is nagy figyelmet fordít. A modern rendezői színház, az abszurd és a kortárs magyar színház és dráma történeti jelenségeivel, reprezentatív alkotóival, a Hamlettel és annak átírataival, a dráma, nyilvánosság és a teatralitás, illetve a test és a teatralitás kérdéseivel – hogy csak néhányat említsünk a vizsgált témakörök közül – foglalkozó kurzusai mellett a kritikairó és dramaturgiai tárgyú szemináriumokon kifejezetten a módszertani-gyakorlati kérdésekre helyezi a hangsúlyt, szakmai tanácsokkal segítve a hallgatókat saját írásműveik megformálásában, tökéletesítésében.

Az *ECHO* folyóirat főszerkesztőjeként, szerkesztőjeként, a *Jelenkor* és a *SZÍNHÁZ* hasábjain rendszeresen megjelenő kritikáival feladatának tekintette, tekinti a Pécs szellemi, kulturális életéről folyó felelős, kritikai beszéd kialakítását. Munkássága ugyanakkor nemcsak a helyi kultúra, színházi gondolkodás, a pécsi színházi képzés arculatának formálása miatt, s a kinevelt tehetségek, hallgatói nemzedékek számára fontos, hanem – többek között az 1999 és 2004 között az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet igazgatójaként töltött évek eredményeként – a magyar színház- és drámaelméleti, -történeti diskurzus egésze szempontjából is meghatározó.

[Péter zenél. Gitározik. És énekel is. A szakesteken. Tartja a ritmust. Üriember rock and roll. – R. K.]

A 60. születésnap egybeesik a pécsi Irodalomtudományi Doktori Iskola 20. évfordulójával. A szó legszorosabb értelmében közös ünnep ez, hiszen 1996-os akkreditálása óta együtt alakítottuk arculatát Müller Péterrel és azokkal a kivételes kollégákkal, akik közül sokan már nincsenek és nem lehetnek közöttünk. A színháztudományi PhD képzés folyamatossága Pécssett az alapító kollégák és az ünnepelt érdeme. A húsz évfolyam valamikori és jelenlegi doktoranduszainak, doktorjelöltjeinek és a harmincnál is több egyetemi évfolyam hallgatóinak nevében is kívánjuk Müller Péternek azt, hogy sokáig működjön jó egészségben és fáradozhassunk együtt közös dolgainkért.

A kötet szerkesztői

TOMPA ANDREA

Csak-jelen

Pályám színházi fordulatát akkori munkaadómnak, Péternek és tanáromnak, Nánay Istvánnak köszönhetem: a Tanár úr beajánlotta a Színházi Intézetbe, Péter pedig hitt neki és felvett; elsősorban szerkesztőnek, különféle kiadványok, köztük a *Világszínház* című folyóirat felelősének. A „versenytárs” munkajaánlat egy szappanoperában való közreműködés lett volna egy televízióban; a gondolatból is viszolyogtam, tévém soha nem volt, elképzelhetetlennek tartottam, hogy ilyesmivel foglalkozzak, miközben igencsak szorult helyzetben voltam, éppen pályaváltás – az első pályaváltás – közepén, mert úgy gondoltam, érdekel annyira a színház és az írás, hogy ne egy irodában ücsörögjek. Péterrel intézeti mandátuma végéig dolgoztunk együtt (és 2007-ben váltam meg végleg ettől a helytől).

2002-ben közösen dolgoztunk egy intézeti kiadványon, aminek címe és főleg szellemi tárgya meglepett ugyan, de akkor még semmilyen jelentősebb felismeréssel nem járt. *Színház és emlékezet* volt a címe a tanulmánykötetnek,¹ amit Péterrel együtt is szerkesztettünk, már a címben (az ő javaslatára) két olyan fogalmat kapcsolva össze, ami addig számomra – hozzáteszem: intézményes keretek közt sosem tanultam semmit színházról, így színháztörténetet vagy -elméletet sem, mindez színházi frusztrációm fő forrása – semmilyen módon nem volt összekapcsolható. Az én színházi tudásom, bár talán kíváncsian, sokszor izgatottan tudtam e műfaj felé fordulni, kimerült a „pillanat művészete” közhelyében, ami tehát semmilyen emlékezetet vagy múltat nem feltételez a személyes emlékezeten kívül.

Akkoriban dolgoztam – Péter megértő, elnéző, szelíd és kitartó támogatása mellett – doktori disszertációmon, amelyben végül az irodalmat és a színházról való gondolkodást próbáltam összeházasítani, mert éppen az irodalmi frusztrá-

.....
1 A kötetet 2002-ben adta ki az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet; a teljes dokumentum letölthető innen: http://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_SZIN_Sztsz_34/?p-g=10&layout=s

ciót váltottam le egy színházira. Azaz a bölcsészkar utáni tétovaság, tétlenség, egyre növekvő hiábavalóságérzet – amit azóta gyakran felismerni vélek a végzős, végzett hallgatókban – után fordultam egy színikritika író szeminárium felé, s így kezdődött meg *elszínháziasodásom*, elfordulásom az irodalomtól, ami végül is semmiféle megfogható pályát (értsd: lehetőséget, megélhetést, akár életcélt) nem kínált nekem (ugyanakkor két remek tanárral való találkozást köszönhetek e fordulatnak, a már említett Tanár urat és Bérczes Lászlót, akik ketten a Hajónapló Műhelyt vezették). Ebből a készülő (és Péter finom unszolására végül megírt, megvédett) dolgozathoz publikáltam egy hosszabb fejezetet az említett, az irodalmi művek és a színházi formák, teatralitás emlékezte összefüggésében; Vladimir/Vlagyimir Nabokov művei volt a dolgozattémám.

Az emlékezet témáját tehát ez a kötet hozta először, de felkavaró, vagyis életre szóló és katartikus módon csak sokkal később tértem vissza hozzá. Ekkoriban – ahogy e könyv szövegei is bizonyítják – a kulturális és történelmi emlékezet, a műfajok emlékezte mutatkozhatott meg számomra, de a személyes, szubjektív emlékezet, egyáltalán: az emlékezés tétje el volt zárva (azaz nem voltam képes megtapasztalni).

Személyes történetemet illetően éppen a történelmi emlékezet az, aminek a hajótöröttje vagyok, gondoltam később. Egyrészt egy teljességgel megbízhatatlan történelemoktatás áldozatának éreztem magam, ahogy minden múltra vonatkozó ítélet, értelmezés és tény kényszerűen megkérdőjeleződött nemzedékem (a rendszerváltás előtt iskolába jártak) esetében. Másrészt minden előttem járó generáció számára az idő – legalábbis így látom ma, családomon keresztül – nem folyamatok, folyamatosságok, hanem nagy törések, hasítások, szakadékok közti egyensúlyozással jutott el a jelenig. A történelmi idő és drámai fordulatai pedig szétszabdalták, töredezetté tették a személyes életüket nemzedékeken keresztül. A saját történetem is ilyen szabdaltan láttam aztán, egyfajta előtte-utána (1989 előtt és után) törésben. Ennek a történelmi gondolkodásnak és a folyamatosság foltozásában az egyetem nem kínált kapaszkodókat; irodalom szakon az irodalomtörténet valami furcsa idegen test volt a kilencvenes években, amiről nemigen beszéltünk, nem gondoltuk fontosnak, vagyis kifejezetten az avított gondolkodás ismérvének tartottuk, ha valaki történelmi szempontból közelít az irodalomhoz. Így aztán a magam részéről nem is igen tudtam rendet tenni a fejemben, hogy kedvelt orosz szerzőim – Puszkintól Turgenyevig, Dosztojevszkijtől Gogolig, Csehovtól Tolsztojig – milyen világban éltek (és pontosan hogyan rendeződnek el időben, hogyan hatottak egymásra stb.). Miközben az egyetemen – ezt hajlamos volnék elégedetlenségemben negligálni – nagyon is fontos alámerüléseink adattak meg az emlékezet távoli, mitológiai rétegeibe, elsősorban a szemiotikai, mitopoétikai iskoláknak köszönhetően.

Mégis, saját emlékezetkutatásom nyomába eredve, úgy érzem, mintha sokáig el lett volna zárva (= azaz elzártam magam) a saját emlékezetem elől, amely „saját” alatt egyre szélesedő koncentrikus körökben valamiféle önmegértés, önmélekezet áll; ez az „ön” pedig az egy szál magamtól és kicsiny családomtól a szélesebb közösségig, kisebbségi létig és – viccesen fogalmazva – 15 millió magyarig és az emberi lényig ível.

Ennek az emlékezetnek az első felvillanásait – a muszáj-emlékezést és a felejtés-lehetőség felfedezését – a már említett kötet megjelenése után úgy 3–4 évre teszem, és ahogy most újraolvasom Péter bevezető írásának első két bekezdését, mintha azzal szembesülnék, hogy „szerkesztettem” valamit, aminek gondolata valójában nem hatolt tovább, mint a textuális, szó szerinti megértés, de belső kartartikus megértés, olyan, ami átformál és fájdalmasan felvillanyoz, nem történt. Pedig éppen erről szól a bevezető: Zeusz az emlékezet istennőjével, Mnemoszünével nemzette a Múzsákat; Mnemoszüné pedig kilenc lányt szült. Ugyanakkor a Múzsák voltak azok, akik lehetővé tették, hogy az emberek képessé váljanak a felejtésre, amelynek megtestesítője a mitológiában Léthé. A Múzsák, Mnemoszüné és Léthé, vagyis – és most már Péter nélkül szólok – az alkotás, az emlékezet és a felejtés együvé tartoznak, ugyanannak a családnak a tagjai.

Nyilván nem egy elméleti felismerés hajított aztán Léthé vizébe, hogy a rebbenékeny Mnemoszüné forrásából meríthessek (az a Mnemoszüné, aki egyébként már a tanulmánykötetben publikált írásom tárgya, Nabokov művészetének is rendkívül fontos konstruktív eleme, azé a Nabokové, aki a szülőházától távol élve, csupán saját emlékezetét birtokolva bizonyára meghatározó volt ebben a bűvópataokban, amit most leírni próbálok). Hanem az elviselhetetlen, fenyegető, szinte bénító hasadások, szakadékok, repedések felismerése sodort egyre veszélyesebben arra, hogy kezdjek valamit a múlttal. Azaz az *emlékezet hiányának a fogsága*, ami folyton azzal fenyegetett, hogy egyszerűen fogalmazva, *aki nem emlékezik, felejtani sem tud*, tehát a múlt örök jelenvalósága végül felfalja magát a jelent. Vagyis a jelen-telenség.

Hogy ezt a jelent mégis valahogy visszaszerezem – nem csak önös-magam, de, valahogy nagyképűen mondanám, mindannyiunk számára – megvettem az első gyenge lépéseim: kigyózó mondatokban kezdtem el keresgélni a múltat. A két pont – jelen és múlt – közti utakon járva, felnőtt és gyermekkor leejtett és sokáig földön heverő szálait próbáltam felvenni. Egyébként rettentő rossz az emlékezetem, talán a bennem lévő gyermek, kamasz túlélésének záloga, hogy nyilván akaratlanul kitoltam belőle annyi mindent, amiből aztán valamennyit megkíséreltem visszaszerezni ezekben a hosszú mondatokban (amelyek végül az első könyvemben találtak helyet). Később aztán mindig gyanakodtam, ha vala-

ki a könyv olvastán azt kérdezte, vezetem-e naplót a nyolcvanas években, vagy hogy milyen mennyiségű dokumentációt olvastam, azt híván, hogy rémes arc-, név-, esemény-, szám- és egyéb memóriám felett ironizál.

Ha nem lett volna ennyire halott, üres tér az emlékezetem, amiről szinte le-tiltottam magam, talán mással kezdek el foglalkozni, és nem ezt a teret akarom valahogy visszaszerezni, megtölteni a maga(m) egykori életével. Miközben úgy képelem, nem valamire rátalálok vagy felfedezek vagy kikutatok, hanem egyszerűen megalkotom, elképelem, hiszen konstrukció a múlt. Attól még lehet közös. Attól az én múltam még lehet a másé is, vagyis pontosabban az én emlékezet-konstrukcióm utat nyithat másnak is a saját magáéhoz, ennyi úgynevezett értelme van az írásnak. És aztán így tovább, sorra „nyitogattam az ajtókat”, mondtam volt, de hát nem meglévő ajtókat nyitogatunk, hanem szépen, vagy éppen dühösen berontva a térbe konstruáljuk, keressük, feltételezünk a Múza erejével: hogy valahogy így lehetett abban a jelenlévő múltakban. *Present pasts*. Azt hiszem, ez lett a mániám.

Péterrel szerkesztett gyanútlan kötetünk végül hosszú évekre szóló elköteleződést jelentett (vagyis dehoggy köteleződtem el, csak odakötöttem magam, inkább bilincseltem) a jelenlévő múltban való alámerülésben, és egy hajszálnyit az emlékezetstúdiumok mellett, amiről azóta is szorgalmasan, de nem túl eredményesen gondolkodom, ha a színház lehetőséget kínál rá. Alámerültem mindenféle kevéssé ismert, de számomra kízóan jelenlévő múltakban, amelyek megírásával és valamelyes megértésével – legalábbis megismerésével és szemlélésével – a magam kínjait próbáltam enyhíteni. Minden könyv végén (most is, miközben ezeket a sorokat írom, éppen egy ilyen végjátékban vagyok) úgy gondoltam, most már szabadulóban vagyok, bár inkább egy Houdininak képelem magam lassan, aki mutatványa kellős közepén rájön, hogy nem tudja, hol a kulcs, vagy mi is a megfejtés, és hogyan hajtható végre a szabadulás mutatványa. Egyszóval abban a naiv hitben élek, hogy ez az emlékezés egyszer lezárható és akkor végre megérkezek a jelenbe. Holott, Houdini barátom, a mutatványod kezdete már múlt idő, a szabadulásod lesz a jelen. Ha még emlékszel rá, hogyan kell megcsinálni. De azért még reménykedek, hogy egyszer talán sikerül írni egy *present present* idejű valamit.

És már nagyon várom a pillanatot, amikor Mnemoszüné valóban kézen fogja Léthét, ahogy Péter is felvázolja. Avagy, ahogy Mircea Eliade írja az egyébként számomra elég megfoghatatlan *Jóga* című könyvében, hogy míg a nyugati filozófiák a múlt megértését és feltárását részesítik előnyben, ezzel szemben a keleti filozófiák a finomabb jelentől a még finomabb jelenig haladnak a redukció útján (immár nem biztos, hogy értem, amit leírok, de rendkívül érzékletesnek találok

a „még finomabb jelent”, bár egyáltalán nem hiszek az ilyen általánosításokban, mint „keleti filozófiák”). Egyszóval nem a múlt, hanem a jelen fele fordulást tekintik „szabadulási” módnak. A múlt „elég” ennek szellemében. Talán a meditáció ilyen égést tud elérni.

Ez az égés és Léthé – tűz és víz, bár most ez a kettősséget nem tudom végigvinni és összeegyeztetni – mégis mintha ugyanaz volna: a múlt elhamvad, elmossa a víz. Amit írunk, homokra íródik, „rajz rohanó vizeken”, ahogy Catullus mondja Szabó Lőrincen keresztül, csak annyi a dolga, hogy itt a jelenben megtörténjen, egy pillanatra láthatóvá váljon, vagyis lehet, hogy éppen egy *present present*, fordítsuk így: csak-jelen.

(Isten éltesen, Péter!)